

Stadsgevoel 2: Nationaal monument Slavernijverleden

Mogen alle emoties worden gewogen?

20 juni 2017

Stadsgevoel, Emoties in erfgoedwerk is een nieuwe reeks van Imagine IC over hedendaags Erfgoed, in vaste samenwerking met de Reinwardt Academie.

Stadsgevoel, Emoties in erfgoedwerk is een reeks seminars over erfgoed maken in de stad van nu. De serie wordt georganiseerd door Imagine IC in vaste samenwerking met de Reinwardt Academie en bouwt voort op de reeks Immaterieel Erfgoed met Prik! Stadsgevoel onderzoekt de betekenis van emoties voor erfgoed, zowel gedeelde gevoelens als uiteenlopende en tegengestelde emoties. Op 20 juni, in aanloop naar de herdenking slavernijverleden van 1 juli, gingen betrokkenen met elkaar in gesprek bij Imagine IC. Dit event leverde veel verschillende emoties en verhalen op.

Een monument ter herinnering

Sinds 2002 staat het Nationaal Monument Slavernijverleden in het Amsterdamse Oosterpark. Het initiatief voor dit herinneringsmonument kwam van het Landelijk Platform Slavernijverleden.

In 1998 bood de Afro-Europese vrouwengroep Sophiedela een petitie aan het kabinet aan, waarna diverse politici aandacht aan de noodzaak van een herinneringsmonument gingen besteden. Het was Minister Van Boxtel (Grootstedelijk beleid) die de tweede kamer in 1999 schriftelijk aangaf open te staan voor het idee van een monument.

Uit een aantal voorstellen werd het beeld van de Surinaamse kunstenaar Erwin de Vries gekozen. Het monument is een drieluik dat verwijst naar het verleden via de geschiedenis van slavernij (achterste gedeelte), het heden door middel van het doorbreken van het taboe van het onderwerp en de kracht van de mens (middengedeelte), en de toekomst door de verbeelding van de drang naar vrijheid (voorste gedeelte).

Een ogenschijnlijk rimpelloze route naar een algemeen gedragen monument. Toch liepen tijdens de officiële onthulling van het monument op 1 juli 2002 de emoties al hoog op. Omdat alleen genodigden naar binnen mochten en 'het gewone volk' niet, ontstond er chaos en boosheid. In de pers werd expliciet verwezen naar de emoties: *"Achter de vele bomen en bosjes staan honderden zwarte mensen te trekken en te duwen. Een muur van agenten duwt de menigte terug. Even later steken de radicaalsten de anderen aan. 'De ketenen zijn los! Wij willen naar binnen.'"* Het gebeurde even na drieën 's middags. Aan de andere kant van de hekken, die voor de gelegenheid waren neergezet, hield minister Roger van Boxtel van Integratie en Grotestedenbeleid zijn toespraak. Koningin Beatrix, premier Wim Kok en een delegatie uit Suriname zaten samen met andere officiële genodigden te luisteren. Buiten het afgezette gebied klonk gejoel, er werden hekken opzij geduwd en de politie kwam in actie. *"Het is toch ook te gek*

dat ze niet bij hun eigen monument mogen zijn”, noteerde de verslaggever van NRC uit de mond van een politieman te paard.¹

Ook in 2016 lopen tijdens de herdenking de emoties hoog op rondom het monument. Vanwege de verplaatsing van de herdenking naar 30 juni met een duidelijk onderscheid tussen herdenking en viering. De organisatie wilde daarmee qua opzet aansluiten bij de 4-5 mei herdenking. Op deze wijze zou er ook een meer herkenbare en daardoor meer inclusieve herdenking kunnen plaatsvinden. Een kleine groep van voornamelijk Surinaamse Nederlanders doet een luidruchtige fluit demonstratie en verstoort een groot gedeelte van de herdenking. Twee jonge witte onderzoekers zijn aanwezig en bloggen:

De heftigheid van de groep demonstranten, maar ook de hoogoplopende emoties bij de organisatie, hoeven voor wie wat weet over rituelen niet te verbazen. Rituelen gaan bij uitstek over in- en uitsluiting. Een ritueel herdenkt immers altijd bepaalde groepen en gebeurtenissen wel, en andere niet. Het sluit in maar sluit daardoor tegelijkertijd ook uit. Tijdens de herdenking van de afschaffing van de slavernij, die een sterk ritueel karakter had, werd dit duidelijk zichtbaar. Niet alleen de groep demonstranten voelde zich daarbij miskend, maar ook de blanke aanwezigen (inclusief onszelf) leken nooit echt deel te worden van de bijeenkomst: worden zij gezien als daders, slachtoffers, of simpelweg medemensen?²

Emotienetwerken

De hierboven geschetste botsende emoties rond de jaarlijkse herdenking bij het slavernijmonument brengen een aantal interessante kwesties naar voren. Ten eerste laat het zien dat de betekenis van een monument niet slechts een herinnering is aan een feitelijke gebeurtenis uit het verleden. Het roept ook emoties op in het hier en nu. Daarnaast is deze schakering van verschillende emoties (boosheid, uitsluiting, maar ook trots en verbinding) waarbij een van de sterke uitingsvormen verwijst naar eigenaarschap en representatie: van en voor wie is het monument? Het roept de vraag op welke emoties ertoe doen rondom erfgoed, en in het bijzonder dit monument en waarom?

“Vanuit een netwerkperspectief krijgen we meer oog voor de gelaagdheid en dynamiek die de erfgoedwereld kenmerken. We krijgen dan beter inzicht in de manieren waarop erfgoed in de hedendaagse samenleving tot stand komt,

¹ In: 'Ons Amsterdam', 1 juli 2002

² Martijn Stoutjesdijk en Deborah De Koning, Gedeeld verleden, verdeelde toekomst? In: *NieuwWij*, 2 juli 2016.
<https://www.nieuwwij.nl/opinie/gedeeld-verleden-verdeelde-toekomst/>

wordt gedeeld en gekoesterd, en bediscussieerd en bekritiseerd, ofwel: hoe erfgoed wordt gemaakt, bewaakt en gekraakt'', stelt Hester Dibbits. De nadruk op de gelaagdheid en dynamiek van erfgoed geeft blijk van een open blik op erfgoed die aansluit bij onze hedendaagse transnationale, pluriforme samenleving waarin empathische vermogens een belangrijk onderdeel vormen.

Hoe vinden deze nieuwe visies hun weg naar de erfgoedpraktijk? Het kan betekenen dat erfgoed niet slechts gepresenteerd wordt als het succesverhaal van de lokale of nationale gemeenschap, maar dat er ook aandacht is voor de schurende kanten en dat er gereflecteerd wordt op de wijze waarop erfgoed wordt geconstrueerd. Het betekent ook dat ruimte voor meervoudige perspectieven en botsende interpretaties van het verleden gemaakt moet worden.

Stadsgevoel 2

Het Nationaal monument slavernijverleden was bij uitstek een casus voor een stadsgevoel bijeenkomst waarin Imagine IC en de Reinwardt Academie een partner hadden gevonden in NiNsee. Tijdens deze tweede aflevering stonden drie vragen centraal: (1) Voor wie is het monument bedoeld, is het voor alle Nederlanders? (2) Wordt dat ook zo door iedereen gevoeld of erkend? (3) Hoe nationaal is het Nationaal Monument Slavernijverleden eigenlijk, wie kan met welke belangen en emoties deelnemen in de herdenking van het slavernijverleden? Deze vragen kwamen in twee opeenvolgende panelgesprekken aan bod, waarna Gloria Wekker in een nabeschouwing een antwoord probeerde te formuleren.

Panel 1, de erfgoedmakers

In het eerste panelgesprek kwamen uiteenlopende standpunten rondom het slavernijmonument vanuit het veld van erfgoedmakers naar voren. Ivette Forster, vanaf de eerste editie producent van het Keti Koti festival, vertelde dat het festival enerzijds de bekendheid van waar 1 juli voor staat had verhoogd. In verband met de onvoorspelbaarheid van toekomstige subsidies was het bereik van zoveel mogelijk Amsterdammers het voornaamste doel. Het festival moest direct een massieve impact hebben. Anderzijds had het succes van het festival ook de aandacht van de herdenking en inhoudelijke verdieping weggehaald. Forster onderstreepte deze spagaat van de organisatie: zo veel mogelijk mensen

bij de herdenking betrekken zonder je harde kern van je te laten vervreemden en daarbij ook nog een boodschap overbrengen.

Boris van Berkum, was als beeldend kunstenaar meer betrokken bij de inhoudelijke ontwikkeling van de herdenking en traditie. In nauwe samenwerking met Marian Markelo maakte hij het Kabra masker dat gebruikt wordt bij de jaarlijkse herdenking. Het masker is gemaakt naar een scan van een authentiek Afrikaans masker uit de collectie van het Afrika Museum en verder aangepast aan de Winti cultuur. Het is een zeer succesvol voorbeeld van een nieuwe traditie die vrijwel rimpelloos aansluiting vindt binnen de herdenking. Het masker is opgenomen in de collectie van het Amsterdam Museum met als bijzondere voorwaarde dat het inmiddels traditionele gebruik tijdens de Nationale herdenking gewaarborgd is.

Dat de huidige wijze van herdenken niet zomaar door iedereen omarmd wordt, werd uitgelegd door journalist Marvin Hokstam van Afro Magazine. Persoonlijk was hij nooit op 1 juli in het Oosterpark aanwezig geweest en heeft hij het monument nog nooit gezien. Hij vindt het monument zeker belangrijk, maar kan het jaarlijkse feest eromheen slecht hebben. Hij vergeleek de 1 juli viering met het vieren dat een fietsendief eindelijk tot het inzicht komt dat hij jouw fiets terug moet geven, om hem vervolgens ieder jaar weer uit te nodigen om zijn groei, inzicht en bewustzijn te vieren. *Ofwel: op 1 juli vieren we eigenlijk niet onze vrijheid, maar het bewustzijn dat de kolonistors kregen dat wij ook mensen waren.* Hij voelt meer voor stilstaan bij het leed dat zijn voorouders is aangedaan en de ongelijkheid die het in onze levens nog steeds veroorzaakt.

De volgende vraag is aan Martin Verbeet, bestuurslid van NiNsee. Hoe ziet hij dit persoonlijk en hoe keek hij hier tegenaan toen hij in 2004 als stadsdeelvoorzitter van Amsterdam Oost zijn wijkgenoten representeerde? Verbeet onderkent zijn erfschuld in de slavernijgeschiedenis en de sporen die dit nu nog steeds nalaat. Hij is in zijn nabijheid van de organisatie rond het monument ook steeds meer bij het monument gaan voelen. Hij doet echter ook een poging het perspectief van de Amsterdammer die hier mogelijk verder vanaf staat te schetsen. In hetzelfde jaar werd Theo van Gogh vermoord, ook hiervoor kwam een monument in hetzelfde Oosterpark. Inhoudelijk zelfs met een vergelijkbare boodschap. Wanneer Verbeet met zijn gezicht naar het monument staat, staat hij letterlijk met zijn rug naar het pand aan de rand van het Oosterpark waar zijn grootmoeder dienstmeisje was.

Hij wil hier de situatie van sociale ongelijkheid van zijn grootmoeder niet vergelijken met het leed van de slavernij. Verbeet probeert te illustreren dat wanneer een witte Nederlander een gebrek aan solidariteit wordt verweten je je moet realiseren dat je rekening moet houden met diens solidariteit naar zijn eigen achtergrond. Daar stap je niet zo gemakkelijk overheen. Er moet een plek voor worden gevonden of gecreëerd.

Suze de Lang (erfgoedprofessional) benoemde het gevoel van onzekerheid in het uiten van betrokkenheid en emoties in de positie als buitenstaander (witte jonge vrouw). Deels opgevoed door een Surinaamse tante, doet ze al jaren mee met de herdenking en voelt ze zich hier, binnen haar familie-netwerk, zonder meer onderdeel van. Als ze zich binnen de groep van haar overwegend witte vrienden beweegt ziet ze veel afstand en onzekerheid rond de herdenking op 1 juli. Ze wijt dit vooral aan een gebrek aan kennis en ziet in educatie de oplossing.

Panelgesprek, met op de achtergrond een projectie van het Kabra masker.

Panel 2, de erfgoedprofessionals

In het tweede panel geeft Valika Smeulders eerst het woord aan Antoine Deul en noemt NiNsee als *Nationaal Instituut Nederlands Slavernijverleden en erfenis* het levende deel van het monument. Wat doet NiNsee om het verhaal van het Trans-Atlantische slavernijverleden recht aan te doen? Deul signaleert dat het

nog steeds lastig is een gesprek te hebben over wit en zwart en de sporen van het slavernijverleden. Ook op institutioneel niveau moet dit discours in Nederland nog worden opgebouwd.

Imara Limon zag hetzelfde gebeuren toen ze tijdens het Keti Koti festival jongeren vroeg naar hun zwarte voorbeelden. Ze hoorde vooral Amerikaanse rolmodellen. Op projectbasis binnengekomen bij het Amsterdam Museum, heeft Limon inmiddels een vaste positie verworven waarin ze vanuit haar persoonlijke koloniale achtergrond nieuwe perspectieven aan het museum toevoegt. Zij signaleert ook een duidelijke wens van culturele instellingen om een juiste afspiegeling te zijn van de Amsterdamse bevolking.

Yvonne van Genugten, directeur van het Indisch Herinneringscentrum, ziet veel parallellen tussen de gebeurtenissen rond het Slavernijmonument en het Indisch monument in Den Haag. Zowel in het ontstaan van het monument als in de grote diversiteit van de groep betrokkenen. Het is jarenlang vooral de herdenking van het witte verhaal van de slachtoffers van de Japanse kampen geweest. Om dit leidende narratief om te buigen zijn er het hele jaar door educatieve programma's. Een succesvolle strategie blijkt om juist niet het heersende narratief te willen wijzigen, maar hier vele andere verhalen naast te zetten. Dit zorgt voor balans en een breed gedragen gevoel van representatie. Antoine Deul onderschrijft dit: betrek zo veel mogelijk groepen bij de herdenking. Het gaat erom dat het verhaal op zoveel mogelijk manieren belicht wordt. Het is vervolgens aan de mensen zelf hier iets mee te doen.

Yvonne van Genugten (links), directeur Indisch Herinneringscentrum.

It could have been me

Bezoeker Patricia Kaersenhout (kunstenaar/educator) benadrukt dat affiniteit als stap richting empathie nodig is. Dit kan bijvoorbeeld door in educatieve projecten te werken met familiegeschiedenissen en door jongeren uit te nodigen onderzoek te doen naar hun eigen achtergrond, inclusief de koloniale sporen daarin.

Een emotie is een innerlijke beleving van bijvoorbeeld vreugde, boosheid, verdriet of angst. Het verschilt van affect omdat een emotie een subjectieve ervaring is, die met het ego is verbonden. Binnen de antropologie en sociologie worden emoties ook als sociale constructies gezien die per cultuur verschillen. Emoties zijn dus cultureel bepaald, een aspect wat in deze case absoluut een rol speelt. Immers, verschillende culturele achtergronden bepalen mede je positie tot en de uiting van emoties.

Het betekent dat emoties 'geleerd' kunnen worden. In Nederland is de herinnering aan de Holocaust daar bij uitstek een voorbeeld van. Ook de Bijlmervliegramp is een bron van informatie hierin: bij deze ramp hadden mensen een affectieve reactie, mede ingegeven door tv-beelden en krantenfoto's. Men kon zich daadwerkelijk een voorstelling maken van een traumatische gebeurtenis met veel impact. Tezamen met het feit dat de ramp zich in een woonomgeving afspeelde, werd het gevoel van *it could have been me* hierdoor versterkt. Deze affiniteit intensificeert (mogelijke) gevoelens van empathie.

Het belang van botsende emoties

‘Heritage as a resource in the interplay of the politics of representation and recognition should not be understated; heritage has become, during the latter part of the twentieth century, an explicitly identifiable political resource.’³

Het monument is begonnen als een politieke claim van een groep nazaten van de slavernijgeschiedenis en functioneert in feite nog steeds zo. Het verwijst naar een wens tot volwaardig burgerschap in de Nederlandse maatschappij, waarbij ook hun achtergrond en geschiedenis onderdeel uitmaakt van wat Nederland, Nederlands maakt.

Valika Smeulders benoemde het feit dat in Suriname de slavernijherdenking nationaal breed gedragen is, ook door groepen die geen tot slaaf gemaakte voorouders hebben. In Nederland voelen veel mensen zich niet direct betrokken bij het historische gegeven van slavernij, het slavernijmonument en het ritueel dat jaarlijks plaatsvindt bij het monument. Je merkt dat educatie en een bredere aandacht voor en bekendheid van de geschiedenis helpt. Mensen die zich vanuit hun familieachtergrond sterk verbonden voelen, hebben enerzijds een gevoel van eigendomsrecht en zelfs van exclusiviteit: dit is mijn monument, mijn geschiedenis, dit is van ons. Deze toe-eigening door een specifieke groep werkt ook uitsluiting in de hand, zo blijkt. Anderzijds is er bij (delen van) diezelfde groep een sterk verlangen naar erkenning en empathie door de ander, voor zowel het verleden als de connectie die dat verleden heeft met het heden.

Bovenstaand geheel laat zien dat er botsende emoties zijn. Die zijn belangrijk om te benoemen op het moment dat gezocht wordt naar verbinding, onderling begrip en empathie. Ook verwijst het naar de relationele aspecten van erfgoed, wat betekent dat erfgoed als een proces benaderd kan of zelfs moet worden. Het onderstreept het belang van dynamiek in emotienetwerken.

Deze reeks van complexe gevoelens en emoties, verbonden aan het slavernijmonument, zou je een register van engagement (Smith & Campbell, 2015) kunnen noemen. Dat register is altijd in bepaalde mate aanwezig, maar kan ook veranderen en wordt vooral getoond en geuit op het moment dat er een ritueel plaatsvindt. Een ritueel sluit in maar sluit ook uit, zoals bleek bij de herdenking in 2016 en de installatie in 2002. Ook dit heeft invloed op de ontwikkeling en dynamiek van emotienetwerken.

³ Laurajane Smith and Gary Campbell (2015). ‘The elephant in the room: heritage, affect and emotion.’ In: W. Logan, M Nic Craith, U. Kockel (eds.). *A Companion to Heritage Studies*. Wiley-Balckwell, 443-460.

Reflectie, Gloria Wekker

Gloria Wekker sloot de bijeenkomst af met een reflectie op de discussie uitgaande van de drie vragen die Marlous Willemsen, directeur van Imagine IC, aan het begin van de bijeenkomst stelde: 1) welke uiteenlopende gevoelens circuleren er rond het monument? 2) Tellen alle emoties mee? 3) Hoe kunnen we emotionele diversiteit vruchtbaar maken? Hoe kunnen we zorgen voor verschuivingen in gevoelens?

Wekker startte met haar eigen gevoelens van trots rond het monument. Het object zelf straalt voor haar kracht uit en heeft allerlei intertekstuele verwijzingen (zoals *The port of no return*). Zij voelt juist emoties als ze op een stil moment bij het monument is, niet op 1 juli. Bij haar overheersen gevoelens van troost en trots dat het de voorouders gelukt is mensen te blijven in weerwil van een dehumaniserend systeem. Zij zou die trots willen delen. Wekker benadrukt dat de 1 juli viering een te Afro-Surinaamse aangelegenheid is geworden. Het is tijd voor een insluitende beweging richting verschillende gemeenschappen, dat vergt maatwerk.

Op de tweede vraag antwoordde Wekker: ja, alle emoties doen ertoe. Wij allen in Nederland hebben last van *white innocence*, de dominante attitude in Nederland. Zij beschrijft deze houding als volgt: "*Wij zijn als land fantastisch want wij zetten ons zo goed in voor mensenrechten en doen niet aan racisme, dat is iets wat in de Verenigde Staten en Zuid-Afrika gebeurt. Ondanks een eeuwenlange koloniale geschiedenis zijn wij op miraculeuze wijze ontsnapt aan de gevolgen van racisme.*" Van deze gemarkeerde attitude hebben zowel witte als zwarte mensen last: het is niet zo, omdat je zwart bent, dat je je losgemaakt hebt van deze manier van denken.

Gloria Wekker

Ook constateerde Wekker dat als er 'te veel' over slavernij wordt gepraat, mensen hun eigen verhaal van onderdrukking tevoorschijn halen. Dit is een uiting van een *zero sum game*, alsof er maar beperkte ruimte is en we de ander met ons verhaal tekortdoen. Ze waarschuwt dat we het met deze houding niet gaan redden. Er is ruimte voor meerdere verhalen.

Het lijkt er op dit moment op dat 4-5 mei voor witte mensen is en 1 juli voor zwarte mensen. Daar moeten we vanaf. We moeten ons invlechten in elkaars herdenkingen, aldus Wekker. Ze weet veel over de Holocaust, niet alleen vanwege haar joodse oom die naar Auschwitz is afgevoerd, maar ook omdat ze in Nederland woont. Ze koppelt dit aan de dubbele kennis die mensen van kleur hebben: kennis over de dominante witte cultuur en kennis van de eigen, minderheidscultuur. Diezelfde kennis kan niet automatisch verondersteld worden bij witte mensen. Dit is een asymmetrische verhouding waar we vanaf moeten.

Naar aanleiding van de derde vraag benadrukt Wekker het belang van educatie, waarbij gebruik moet worden gemaakt van intersectionaliteit (een concept dat verschillende aspecten van verschil benoemt en aan elkaar koppelt). Dan kun je omstandigheden vergelijken, overeenkomsten en verschillen benoemen, en helderheid krijgen over de specificiteit van bepaalde geschiedenissen. Hiermee gaan we voorbij aan wat in de antropologie *image of the limited good* wordt genoemd. Om dit op gang te brengen hebben we een discours over ras nodig. Dit moeten we ontwikkelen omdat we hebben last van afasie (onvermogen om het in taal uit te drukken) wanneer we willen spreken over raciaal verschil in een Nederlandse context. Tot slot benadrukt Wekker dat

emoties en gedachten met elkaar verbonden zijn en elkaar beïnvloeden. Dus als we gedachten kunnen veranderen, veranderen we ook onze en andermans emoties.

Alle emoties doen ertoe

Juist alle emoties doen ertoe. Uit onderzoek blijkt inmiddels dat een bezoek aan een museum of een monument niet slechts een leerervaring is, maar ook een emotionele ervaring. Ook bij het slavernijmonument gebeurt dit: individuen tonen verschillende emoties en creëren daardoor eigen betekenissen.

Welke emoties je dan kan en mag voelen is voor diegenen die zich als nazaten verbonden voelen met die geschiedenis misschien voor de hand liggender dan voor diegenen die dat niet direct zijn. Er zijn echter ook nazaten die het afwijzen, het niet interessant vinden, of eigen rituelen belangrijker of waardevoller vinden voor zichzelf. De reeks van complexe persoonlijke gevoelens en emoties, verbonden aan het slavernijmonument, tonen een register van engagement. Emoties zijn veranderbaar, 'te sturen'. Op basis van een verbinding met de geschiedenis, of een persoonlijke band met die geschiedenis (nazaat) voelen mensen daadwerkelijk emoties. Op het moment dat affiniteit (*It could have been me*, zoals bij de Bijlmervliegramp) uitblijft, wat doen we dan? Men kan door het herkennen en erkennen van emoties bij anderen en door educatie beter geïnformeerd raken. Waarden als rechtvaardigheid en gelijkheid met moreel handelen daaraan gekoppeld (zoals bij 4-5 mei) krijgen een invulling en betekenis. Empathie blijft daarbij een belangrijke randvoorwaarde.

Kortom: het slavernijmonument en de rituelen eromheen tonen een amalgaam van emoties, die er allen toe doen en waaraan we verder moeten werken in een relationeel proces. Toch zien we nog onzekerheid in wie wat moet of mag voelen en wie dat bepaalt. Het lijkt vooral belangrijk niet automatisch naar een leidend narratief te zoeken of die te willen wijzigen. Een proces waarin zorg wordt gedragen voor een ruime vertegenwoordiging van alternatieve verhalen en emoties is kostbaar en zorgt voor een verantwoorde representatie van een gedeeld verleden.

Rapport, foto's, film en audio (c) Imagine IC

Auteur Imagine IC

Fotografie Les Adu / Hans Mooren / Imagine IC

Film en audio opname **Vernon Roberts**